

УДК: 657.63

ЧЕНАШ В. С.
КОВАЛЬЧУК Ю. В.
Хмельницький національний університет

АУДИТОРСЬКІ ПРОЦЕДУРИ ЩОДО НЕДОБРОСОВІСНИХ ДІЙ ФОРМУВАННЯ ПОКАЗНИКІВ ФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ

На сьогоднішній день аудит є однією з найважливіших галузей економіки. Ефективне функціонування реального сектора багато в чому залежить від уважності і частоти проведення перевірок фінансових і бухгалтерських документів. Зокрема, зовнішній аудит дозволяє не тільки виявляти недоліки ведення обліку на підприємстві, а й сприяє поліпшенню систем внутрішнього контролю і бізнес-процесів. Фінансова звітність має надавати інформацію, яка дозволить оцінити стан і результати діяльності підприємства. Тому вона має бути якісною, достовірною і має відповідати всім встановленим до неї вимогам. Окреслено основні фактори, які впливають на забезпечення достовірної фінансової інформації; наведено характеристику основним шахрайським діям в бухгалтерському обліку. Розглянуто роль аудиту у запобіганні шахрайству. Наведено обсяги модифікованих процедур щодо фінансової звітності. Висвітлено «золоті правила» аудитора для виявлення шахрайства, представлено вплив облікових викривлень на показники фінансової звітності та цілі їх здійснення.

Ключові слова: аудит, шахрайство, фінансова звітність, аудиторські процедури.

CHENASH V.
KOVALCHUK Yu.
Khmelnitsky National University

AUDIT PROCEDURES ON UNFAIR ACTIONS OF THE FORMATION OF FINANCIAL REPORTING INDICATORS

Today, auditing is one of the most important sectors of the economy. Effective functioning of the real sector largely depends on the care and frequency of audits of financial and accounting documents. In particular, external audit allows not only to identify shortcomings in keeping records at the enterprise, but also helps to improve internal control systems and business processes. The financial statements should provide information that will allow you to assess the state and results of the enterprise. Therefore, it must be high-quality, reliable and meet all the requirements set for it. The main factors influencing the provision of reliable financial information are outlined; the following is a description of the main fraudulent actions in accounting. The role of audit in preventing fraud is considered. The volume of modified financial reporting procedures is presented. The auditor's "golden rules" for fraud detection are highlighted; the influence of accounting distortions on the indicators of financial reporting and the purpose of their implementation is presented.

Keywords: audit, fraud, financial reporting, audit procedures.

В умовах нестійкого економічного розвитку, кризового стану економіки істотно підвищується ризикованість ведення господарської діяльності економічними суб'єктами. В умовах, що склалися у користувачів фінансової звітності виникають значні ризики прийняття економічних рішень на основі недостовірної звітності, яка буде навмисно спотворена. Потреба у виявленні шахрайства у фінансовій звітності останнім часом все більше зростає через збільшення числа компаній, що залучають капітал через публічні розміщення своїх цінних паперів, а також при скороченні податків на прибуток. Крім того, зростає потреба в отриманні на підставі звітних даних інформації про можливе банкрутство організації.

Актуальність обраної теми зумовлена тим, що в певних галузях економіки поточні активи займають велику питому вагу в структурі активів балансу. Постійний рух і істотність можуть призвести до помилок і неточностей в обліковій документації підприємства, а також спонукати керівників і фінансових працівників до вчинення махінацій. Для виявлення і запобігання (даних дій можливе залучення незалежного аудитора). Аналіз останніх досліджень і публікацій. В економічній літературі питання щодо шахрайства розглядали відомі фахівці з питань аудиту: М. Білуха, Ф. Бутинець, Г. Давидов, Н. Дорош, Л. Кулаковська, Я. Петраков, О. Петрик, О. Редько, А. Шеремет, Дж. Робертсон, В. Суйц та інші. Проте більшість учених намагаються розглядати шахрайство у призмі правового регулювання цього поняття, часто забуваючи про його економічну сутність.

Мета даної статті полягає у визначенні економічної суті шахрайства, його місця в класифікації порушень у бухгалтерському обліку і звітності, а також розробці методів аудиторського контролю, що дозволять своєчасно виявити симптоми шахрайства в бухгалтерському обліку і звітності економічних суб'єктів, що перевіряються.

Шахрайство включає в себе цілий ряд порушень і протиправних дій, які кваліфікуються як навмисний обман. Шахрайство з фінансовими звітами – навмисне спотворення або невідображення істотних фактів господарського життя в бухгалтерському обліку, яке вводить в оману користувача і може призвести до зміни його думки або рішення [1].

Визначається шість типів суттєвих викривлень в обліку та фінансовій звітності підприємства:
- помилка;

- шахрайство;
- маніпуляція;
- фальсифікація;
- невідповідне відображення;
- незвичайні операції.

Узагальнюючи викладене вище, можливо констатувати, що позиції з 3-ї по 6-у є різновидами шахрайства.

Отже, викривлення у фінансових звітах можуть виникати внаслідок або шахрайства, або помилки, про що і говорить МСА 450. Незважаючи на те, що шахрайство є широким юридичним поняттям, для цілей МСА аудитор розглядає шахрайство, яке спричиняє суттєве викривлення фінансової звітності. Різниця між шахрайством і помилкою полягає в тому, що аудиторіві необхідно впевнитися, навмисно чи ненавмисно виконана дія, що призводить до викривлення.

У наданій вище класифікації головне місце посідає шахрайство, його наслідкам присвячено окремих МСА 240 «Відповідальність аудитора що стосується шахрайства при аудиті фінансової звітності» [3].

Важливо зупинитися на трьох загальних питаннях, які лежать в основі таких злочинів (рис. 1).

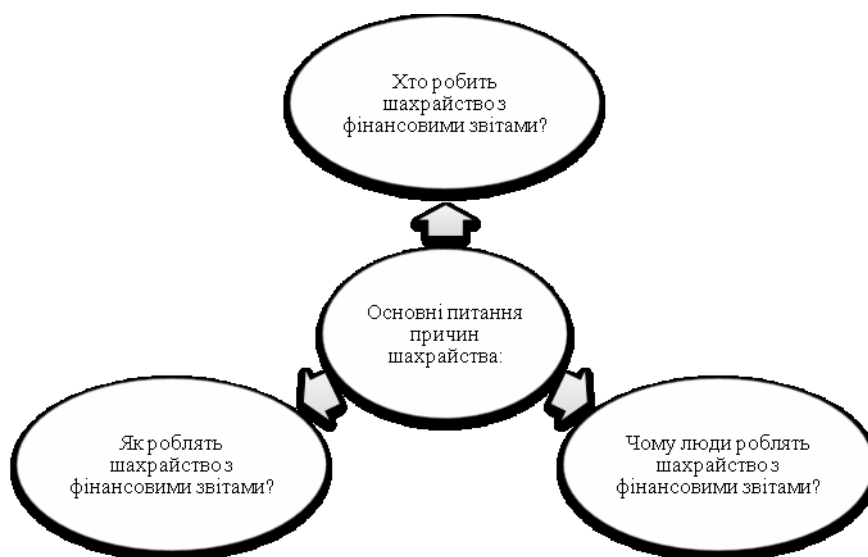

Рис. 1. Основні питання причин шахрайства зі звітністю

Отже, перше питання «Хто робить шахрайство з фінансовими звітами?». Шахрайство з фінансовими звітами здійснюють три групи людей. В порядку зростання ймовірності скоєння даного злочину це:

- представники організованої злочинності; це потрібно їм, щоб отримувати шахрайські позики від фінансових інститутів або створювати враження надійності цінних паперів, які вони мають намір продавати, реалізуючи схему «надуй і скинь»;

- службовці нижчого і середнього рівня – вони можуть фальсифікувати фінансову звітність в своїй сфері відповідальності (дочірня компанія, підрозділ і інша організаційна одиниця), щоб приховати неефективність роботи або отримати премію за більш високі показники;

- вище керівництво. Як показало дослідження 200 випадків шахрайства з фінансовими звітами, що проводилося в 1999 році Комітетом спонсорських організацій комісії Тредуей (0050), приблизно в 72% цих шахрайств були залучені генеральні директори компаній і в 43% – фінансові директори. Мотиви, за якими менеджери вищого ешелону йдуть на фальсифікацію фінансової звітності, різні [4].

І так поступово переходимо до наступного важливого питання «Чому відбуваються шахрайство з фінансовою звітністю?». Вищі керівники (генеральні директори, фінансові директори) і власники бізнесу можуть фабрикувати звітність за такими основними причинами:

- щоб приховати справжні результати своєї діяльності; це може виражатися в перебільшенні або применшенні цих результатів;

- для збереження свого особистого статусу або контролю – головні менеджери з сильно «розвиненим его» можуть не бажати зізнаватися в тому, що запропонована ними стратегія провалилася і що отримані результати з рук геть погані, оскільки це може призвести до їх звільнення;

- щоб зберегти стан і особисті доходи, одержувані у вигляді зарплати, бонусів, цінних паперів та опціонів на цінні папери [4].

«Як відбувається шахрайство з фінансовими звітами?» – у шахрайстві з фінансовою звітністю може використовуватися одразу більше одного з трьох наведених нижче способів, хоча зазвичай все починається з

першого і далі йде по наростаючій, у міру того як шахраї входять у смак, додаються два інших. Цими трьома способами є: маніпуляції з системою бухгалтерського обліку, фальсифікація системи бухгалтерського обліку, дії поза рамками системи бухгалтерського обліку.

Маніпуляції з системою бухгалтерського обліку. При цьому шахраї використовують бухгалтерський облік як інструмент показу потрібних їм результатів. Наприклад, для того щоб завищити або знизити показники прибутку до бажаної цифри, шахраї можуть маніпулювати припущеннями, використовуваними для нарахування сум амортизаційних відрахувань, резервів на покриття безнадійних боргів або під зайві і застарілі матеріальні запаси. Для ухилення від визнання витрат і зобов'язань виставляються продавцем рахунку можуть не відбиватися в обліку своєчасно.

Фальсифікація системи бухгалтерського обліку. Застосовуючи цей спосіб обману, шахраї вводять в систему бухгалтерського обліку невірну або фіктивну інформацію, щоб маніпулювати цифрами звітності в великих масштабах, ніж це можливо при простому спотворенні системи бухгалтерського обліку. Фіктивні продажі можуть включатися в фінансову звітність як угоди з реальним або фіктивним клієнтом. Цифри з матеріальних запасів і дебіторської заборгованості можуть бути придумані, а потім підкріплені підробленими документами. Вищі фінансові менеджери можуть визначати резерви на покриття безнадійних боргів або під зайві і застарілі матеріальні запаси без урахування формул або методів, історично застосовуваних на даному підприємстві для визначення цих резервів. Записи в журналах можуть бути замасковані, щоб приховати їх шахрайський характер (наприклад, розбивають проводки на великі круглі суми на безліч невеликих проводок на різні суми), або угоди можуть бути заховані за допомогою рахунків внутрішньофірмових розрахунків, щоб приховати інший бік угоди.

Дії поза рамками системи бухгалтерського обліку. Вдаючись до цього методу, шахраї відтворюють на свій розсуд будь-які фінансові звіти, виготовляючи їх за допомогою друкарської машинки або персонального комп'ютера. За основу цих фінансових звітів можуть братися дані бухгалтерського обліку і звітності будь-якого діючого підприємства, які доволно коригуються з метою досягнення шахраями потрібних результатів. Або вони взагалі можуть складатися тільки з фіктивних цифр, які придумують самі шахраї. В окремих випадках шахраї можуть вносити зміни в бухгалтерський облік заднім числом і таким чином отримувати підтвердження своїм фіктивним звітів. Буває, що вони не спромагаються зробити навіть цього або що може не існувати відповідної системи бухгалтерського обліку. Таким чином, не всі угоди можуть бути зафіксовані в якійсь інформаційній системі бухгалтерського обліку, і деякі або всі угоди можуть не мати фактичної основи. Для розпізнання такого сорту шахрайства зазвичай необхідно простежувати шлях показників назад до їх витоків в бухгалтерському обліку [5].

Будь-яка підозра аудитора про можливе шахрайство або помилку, яка може призвести до матеріальних викривлень звітності, змушує розширити процедури підтвердження, тобто розсіяти або підтвердити підозру.

Відповідальність за виявлення і обґрунтування шахрайства або помилки несе аудитор. Відповідальність за фактом шахрайства або помилки покладається на винних і на керівництво підприємства.

Ми керуємося таким визначенням: «Шахрайство — це навмисне невірне віддзеркалення і подання даних обліку і звітності одним або декількома особами із складу керівництва і службовців підприємства, що включає маніпуляцію обліковими записами і фальсифікацію первинних документів, реєстрів і звітності, умисні зміни записів в обліку, що змінюють суть господарських операцій і правила, що порушують, визначені законодавством або обліковою політикою підприємства, навмисно неправильні оцінки активів і методи їх списання, знищення або пропуск результату записів коректувань або документів» [1].

У разі виявлення помилок та шахрайства аудитор має відобразити їх сутність, а саме: зміст помилки, посилання на норму закону або іншого нормативного документа, навести перелік і додати необхідні документи, які підтверджують наявність перекручень, пояснення посадових осіб із цього приводу, перелік посад та прізвища посадових осіб, котрі припустилися помилок і шахрайства, а також осіб, які санкціонували такі перекручення, назви підрозділів, розмір заподіяної шкоди та інші відомості.

Незважаючи на те що аудитор ураховує при формуванні своєї думки лише суттєві перекручення фінансової звітності, у процесі аудиту він повинен зафіксувати всі виявлені ним помилки і факти шахрайства, довести їх до відома замовників аудиту.

Незважаючи на те, що аудитор не несе відповідальності за запобігання фактам шахрайств та помилок (ці функції покладаються на керівний орган економічного суб'єкта), проведення щорічного аудиту фінансової звітності дозволяє з певним ступенем ймовірності запобігти можливості шахрайств, сприяти підвищенню достовірності фінансової звітності та налагодженню системи внутрішнього контролю. З цієї метою, ще на стадії планування, аудитор зобов'язаний оцінити можливий ризик суттєвих перекручень внаслідок шахрайств та помилок. При цьому він повинен зробити запит до керівництва економічного суб'єкта з питань наявності відомостей про будь-які факти шахрайств або помилок, виявлених раніше [2, 1].

Етапи проведення аудиторських процедур щодо виявлення ризиків та фактів шахрайств можуть бути представлені у визначеному порядку:

- обов'язкові попередні процедури;
- процедури оцінки ризику в результаті шахрайств;

- дії у відповідь на оцінені ризики суттєвого викривлення внаслідок шахрайств;
- оцінка отриманих аудиторських доказів;
- повідомлення інформації;
- документування.

Незалежно від наявності підозри щодо шахрайств, аудитори в процесі підготовки проведення запланованих аудиторських завдань в обов'язковому порядку повинні включати до програми дій процедури, пов'язані з оцінкою можливих фактів шахрайства.

Виявивши помилки та факти шахрайства під час проведення аудиторських перевірок, аудитор, відповідно до параграфів 56-68 МСА 240 «Відповідальність аудитора, що стосується шахрайства, під час аудиту фінансової звітності» [3], повинен зробити такі повідомлення:

- керівництву підприємства, навіть у тому випадку, коли він припускає, що помилки чи факти шахрайства незначні і не впливають на фінансову звітність підприємства;
- користувачам аудиторського звіту аудитор повинен кваліфікувати і видати всі помилки та факти шахрайства і, відповідно до рівня їх істотності, підготувати аудиторський висновок;
- порядок повідомлення інших постанов. Аудитор не зобов'язаний повідомляти про виявлені ним порушення ще когось, крім керівника (засновників) підприємства, він не має права надавати інформацію про факти порушень законодавства або надавати будь-які документи стороннім підприємствам або особам.

Для виявлення шахрайства в ході аудиту доцільно використовувати так звані «золоті правила» аудитора, які вимагають від аудитора:

- намагатись з'ясувати причину відхилень;
- не розглядати питання довіри до людей тільки залежно від їхнього становища в суспільстві;
- не припускати думки, що шахрайство неможливе на цьому підприємстві;
- відчувати особисту відповідальність за виявлення шахрайства;
- за виявлення потенційних проблем посилити контроль із метою зниження ризику;
- знати ситуації, що супроводжуються значним ризиком шахрайства, та їх ознаки [6, с. 73].

Висновки: неможливо навести повну класифікацію методів шахрайських дій з бухгалтерським обліком та фінансовою звітністю, що пов'язано з динамічно змінюється внутрішнім і зовнішнім середовищем, в якій працюють компанії. Постійно зростаюча складність бізнес-процесів в поєднанні з невизначеністю майбутніх навколишнього середовища і умов ведення бізнесу складають додаткове обставина, що сприяє вчиненню маніпуляцій зі звітною інформацією.

Можна сформулювати основні наслідки шахрайства з фінансовою звітністю:

- значно знижує якість і цілісність процесу підготовки фінансової звітності;
- ставить під загрозу об'єктивність бухгалтерської професії;
- підриває довіру інвесторів до достовірності і надійності фінансової інформації;
- робить ринок капіталу менш ефективним;
- руйнує кар'єру співробітників, що беруть участь в шахрайстві;
- призводить до банкрутства або економічних втрат компанії, що займається шахрайством;
- послаблює функціонування діяльності компанії.

У складних умовах сучасної економіки організації повинні бути готові до боротьби з шахрайськими діями як окремих співробітників, так і системи управління в цілому. Тому під час проведення перевірки аудитори повинні приділити увагу для визначення можливих ризиків шахрайства, факторів, що впливають на них та майбутніх наслідків впливу на фінансову звітність. Аудитори планують та виконують аудиторські процедури з метою зниження ризиків шахрайства на достовірність фінансової звітності.

Література

1. Борисова Е.Н. Шахрайство з бухгалтерської (фінансової) звітності // Функціональні дослідження. – 2015. - №2-19. – с. 4235-4238; URL: <http://www.fundamental-research.ru/ru/article/view?id=37936>
2. Л.В. Мошенничество с финансовой отчетностью: выявление и предупреждение / Л.В.Сотрикова. – М.: Изд-во «Бухгалтерский учет», 2011. – 208 с.
3. Міжнародні стандарти контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг: видання 2010 року./ Міжнародна федерація бухгалтерів. Перекл. з англ. мови [Електрон. Ресурсі. – Режим доступу: www.apu.com.ua.
4. Джозеф Т. Уэллс Справочник по предупреждению и выявлению корпоративного мошенничества / Под научн. ред. М.С. Суханова; (пер. с. Англ. М.С. Суханов, Ю.Ю. Смирнская, В.Л.Артемов). – М.: Маросейка, 2010. – 474 с.
5. Лизяева В.В. Искажение бухгалтерской отчетности как инструмент финансового злоупотребления [Текст] / В.В.Лизяева, Н.А.Проданова // Эффективные подходы к учету и отчетности на предприятиях. – Одесса: Куприенко С.В. – 2013.
6. Гутцайт Е.М. Аудит: концепция, проблемы, эффективность, стандарты / Е.М.Гутцайт. – М.: ЭЛИТ 2000; ЮНИТИ-ДАНА, 2002. – С. 73-77.

References

1. Borisova E.N. Shahrystvo c buhgalterskoYi (finansovoYi) zvltnostI // FundamentalnI doslIdzhennya. - 2015. - # 2-19. - S. 4235-4238; URL: <https://www.fundamental-research.ru/ru/article/view?id=37936>
2. Sotnikova JI. V. Moshennichestvo s finansovoy otchetnostyu: vyiyavlenie i preduprezhdenie/JI. V. Sotnikova.- M.: Izd-vo «Buhgalterskiy uchët», 2011.- 208 s.
3. Mizhnarodni standarty kontroliu yakosti, audytu, ohliadu, inshoho nadannia vpevnenosti ta suputnikh posluh: vydannia 2010 roku. / Mizhnarodna federatsiia bukhhalteriv. Perekl. z anhl. movy. [Elektron. resursi. — Rezhym dostupu: www.apu.tsom.ua.
4. Dzhofez T. Uells Spravochnik po preduprezhdeniyu i vyiyavleniyu korporativnogo moshennichestva / Pod nauchn. red. M.S. Suhanova; (per. s angl. M.S. Suhanov, Yu.Yu. Simirskaya, V.L.Artemov). – M.: Maroseyka, 2010. – 474s.
5. Lizyaeva V.V. Iskazhenie buhgalterskoj otchetnosti kak instrument finansovogo zloupotrebleniya [Tekst] / V.V. Lizyaeva, N.A. Prodanova // Effektivnyie podhodyi k uchetu i otchetnosti na predpriyatiyah.
6. Guttsayt E.M. Audit: kontseptsiya, problemy, effektivnost, standarty / E.M. Guttsayt. – M. : ELIT 2000 ; YuNITI- DANA, 2002. – S. 73–77.

Рецензія/Peer review : 17.01.2018
Надрукована/Printed : 05.04.2018
Прорецензовано редакційною колегією